

УДК 159.923.2–053.6

С. П. Ревенко

викладач кафедри загальної та соціальної психології
факультету психології, історії та соціології,
провідний фахівець інспекції моніторингу якості освіти
та психологічної служби Херсонського державного університету

ОСОБЛИВОСТІ НАБУТТЯ ЗРІЛОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК НЕОБХІДНОЇ УМОВИ ЇЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

У статті розглядається становлення та розвиток ідентичності в ранній юності, що є фундаментально важливою, життєтворчою умовою психологічного здоров'я особистості.

Ключові слова: ідентичність, особистісна ідентичність, гендерна ідентичність, професійна ідентичність, психічне здоров'я, мораторій, передчасна ідентичність, дифузна ідентичність, досягнута ідентичність.

Суспільна проблема. На сучасному етапі розвитку українського суспільства питання набуття зрілої ідентичності, як необхідної умови розвитку психічного здоров'я особистості для успішного функціонування та зростання у всіх сферах суспільного життя, значною мірою визначається особистісними якостями, здібностями, домаганнями та цінностями конкретної людини, яка здатна протиставляти соціуму свою волю та свої бажання, здатна здійснювати свідомий життєвий вибір у різних напрямках (професійному, особистісному, сімейному). Тому на сьогоднішній день набуває актуальності питання формування та розвитку ідентичності, що є фундаментально важливою, життєтворчою умовою психологічного здоров'я, особливо в ранній юності і це зумовлено сучасними соціально-психологічними факторами: стресогенністю суспільства, динамікою порушень психічного здоров'я дітей різних вікових груп, спалахами психосоматичних захворювань, психоемоційним перенавантаженням, змінами життєвих цінностей.

Накопичений досвід дослідження розвитку ідентичності дозволяє виділити декілька підходів до цього питання: психоаналітичний, який включає в себе психоаналітичну концепцію В. Фрейда, Е. Еріксона, статусний підхід Дж. Марсія, підхід Р. Гартмана, А. Ватермана; когнітивний підхід (Р. Брейкуелл, Х. Теджфел, Дж. Тернер, Н. Іванова, М. Яромовіц та ін.); біхейвористичний (Е. Гоффман, Л. Краппман, Р. Фогельсон, Дж. Хабермас та ін.); символічний інтеракціонізм (Дж. Мід, Л. Краппман); екзистенційно-гуманістичний (Д. Б'юдженталь, А. Мінедд, Е. Мінделл, К. Ясперс та ін.).

На сучасному етапі розвитку психологічної науки проблемою становлення ідентичності та психічного здоров'я особистості в різних її напрямках присвячені роботи як українських так і російських психологів — це роботи С. І. Болтвицея [1], С. Д. Максименко [7, 8], О. М. Кокуна [7], М. Й. Варія [2], О. В. Завгородньої [4], В. Зливкова [3], С. Карсканової [5],

Г. І. Малейчука [12], Л. Шнейдер [11], О. М. Хлівної [10], Т. В. Федотової [10], Г. В. Католика [6], А. Л. Підсаднюк [6], С. Раджабової [9] та ін.

Щодо психічного здоров'я особистості та його психологічної складової існує багато визначень. У статуті Всесвітньої організації охорони здоров'я зазначається, що «здоров'я — це стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад». Це вказує на те, що психічне здоров'я передбачає наявність нормально розвинених психічних функцій, фізіологічного, духовного та соціального благополуччя, збережену здатність адекватної адаптації й активної діяльності. Значний внесок щодо розкриття даного питання зробили Р. Олпорт, Л. Франкл, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.

Центральним новоутворенням раннього юнацького віку є особистісне самовизначення, що постає як потреба юнаків і дівчат зайняти внутрішню позицію дорослої людини, усвідомити своє місце в суспільстві, зрозуміти себе і свої можливості. На позначення цього феномену використовують поняття «ідентичність».

Як зазначає М. Й. Варій — ідентичність (лат. *Identius* — тотожний, однаковий) виявляється у зосередженості людини на собі, в ототожненні її з соціальною групою та оточенням, у визначенні цінності людини та її соціальної ролі [2, 46].

Формування ідентичності є тривалим і складним процесом, який залежить від прийняття індивідом власних рішень (криза ідентичності), а також від вміння брати на себе зобов'язання щодо здійсненого вибору, системи цінностей чи майбутньої професійної діяльності.

Л. Б. Шнейдер [11] звертала увагу на статуси ідентичності:

1) «дифузна» ідентичність — притаманна людям, які не мають чітко сформованих цілей, цінностей і не прагнуть цього. У постановці життєвих завдань вони виявляють несамостійність, вагання, їм бракує бажання досягти певної чіткості, тож суб'єктна складова цього процесу не розвинута;

2) «передчасна» ідентичність — статус ідентичності особистості, яка ще не пережила кризи, не володіє сукупністю цілей і цінностей. Така ідентичність «...виникає у тих випадках, коли людина взагалі не робила незалежних життєвих виборів, ... скоріше це варіант нав'язаної ідентичності». У людини з таким статусом ідентичності життєві завдання скоріше за все запозичені;

3) «мораторій» — кризовий стан особистості з вираженим намаганням його подолати. Спостерігається високий рівень тривожності, усвідомлена відповідальність, але можливі імпульсивність, крайнощі, поспішність і передчасність у формулюванні життєвих завдань;

4) «досягнута» ідентичність — притаманна особистості, що пройшла кризу і сформувала певну сукупність особистісно значущих цілей, цінностей, переконань та їх ієрархію. Така особистість життєві завдання вибудовує самостійно, виражено [11, 65–68].

Для психічного здоров'я старшокласників необхідне набуття зрілої ідентичності, що дозволяє формувати їм життєві цілі, активно їх досягати, адекватно реагувати на навколишні події, гнучко будувати соціальні

зв'язки, орієнтуючись на їх тривалість та відкритість. Становлення зрілої ідентичності в ранньому юнацькому віці запобігає соціальній дезадаптації, високій емоційній лабільності, психічним порушенням та високій конформності поведінки, формує почуття власної гідності як основу психічної стабільності та психічного здоров'я.

На основі узагальнення вище зазначеного ми вважали за доцільне дослідити сформованість ідентичності у юнацькому віці та визначити рівень психічного здоров'я у старшокласників.

Для визначення сформованості ідентичності у юнацькому віці нами було використано наступні психодіагностичні методики: методика визначення особистісної ідентичності (МИЛИ); методика визначення гендерної ідентичності (МИГІ); методика визначення професійної ідентичності (МПП); методика «Особистісний диференціал»; опитувальник «Загальне здоров'я».

Дослідження проводилося на базі школи № 46 м. Херсона серед учнів 11 класів.

При проведенні методики «Визначення особистісної ідентичності» були отримані результати які свідчать, що:

- 1) «дифузна» ідентичність притаманна 23 % (7 учням із 30);
- 2) «передчасна» ідентичність — не було виявлено (0 %);
- 3) «мораторій» — кризовий стан особистості з вираженим намаганням його подолати, спостерігається у 30 % (9 учнів із 30);
- 4) «досягнута» ідентичність — притаманна 23 % (7 учням із 30);
- 5) «псевдопозитивна» ідентичність спостерігається у 24 % (7 учнів із 30).

При проведенні методики «вивчення професійної ідентичності» (МПП) були отримані наступні результати:

- 1) «дифузна» ідентичність притаманна 26 % (7 учням із 27);
- 2) «передчасна» ідентичність було виявлено у 11 % (3 учнів із 27);
- 3) «мораторій» — кризовий стан особистості з вираженим намаганням його подолати, спостерігається у 34 % (9 учнів із 30);
- 4) «досягнута» ідентичність — притаманна 25 % (7 учням);
- 5) «псевдопозитивна» ідентичність була визначена у 4 % (1 учень із 30).

На основі отриманих результатів за методикою «Вивчення гендерної ідентичності» (МИГІ) ми можемо зробити наступні висновки:

- 1) «дифузна» ідентичність притаманна — 40 % (13 учнів із 27);
- 2) «передчасну» ідентичність було виявлено — у 30 % (8 учнів із 27);
- 3) «мораторій» — кризовий стан особистості з вираженим намаганням його подолати, спостерігається — у 17 % (5 учнів із 27);
- 4) «досягнута» ідентичність — притаманна 0 %;
- 5) «псевдопозитивна» ідентичність була виявлена — у 4 % (1 учень із 27).

В результаті проведення методики «Особистісний диференціал» були отримані результати, які дозволяють зробити наступні висновки:

1. Фактор «Оцінки» (О) свідчить про рівень самоповаги: «високі значення» цього фактора, які виражені у 42 % (10 учнів із 24) говорять про те, що досліджувані приймають себе як особистість, схильні усвідомлювати себе носіями позитивних, соціально бажаних характеристик, в певному сенсі задоволені собою. «Низькі значення» фактора (О), які виражені

у 4 % (1 учень із 24) вказують на критичне ставлення людини до самої себе, її незадоволеність власною поведінкою, рівнем прийняття самої себе, можливі навіть невротичні чи інші проблеми, пов'язані з відчуттям малої цінності своєї особистості. «Середні значення» спостерігаються у 54 % (13 учнів із 24), що свідчить про те, що досліджувані приймають себе як особистість, але мають схильність критично ставитися до себе та відчувають незадоволеність собою.

2. Фактор «Сили» (С) свідчить про розвиток вольових сторін особистості, як вони усвідомлюються самим досліджуваним. «Високі значення», які спостерігаються у 12 % (3 учня із 24), свідчать про впевненість у собі, незалежність, схильність розраховувати на власні сили у важких ситуаціях. «Низькі значення» спостерігаються у 21 % (5 учнів із 24) вказує на недостатній самоконтроль, нездатність триматися прийнятої лінії поведінки, залежність від зовнішніх обставин і оцінок, а також, вказують на астенизацію і тривожність. «Середні значення» спостерігаються у 67 % (16 учнів із 24), що свідчить про те, що вольові сторони особистості не достатньо повно усвідомлюються самими досліджуваними, але мають схильність розраховувати на власні сили у важких ситуаціях та нездатні триматися прийнятої лінії поведінки.

3. Фактор «Активності» (А) інтерпретується як свідчення екстравертованості особистості. «Позитивні» (+) значення, що були виявлені у 4 % (1 учень із 24), вказують на високу активність, товариськість, імпульсивність; «негативні» (-), що спостерігаються у 21 % (5 учнів із 24) — на інтровертність, певну пасивність, спокійні емоційні реакції. Значення «середнього рівня» спостерігаються у 75 % (18 учнів із 24), що свідчить про те, що досліджувані в залежності від обставин та ситуації, здатні «приймати той чи інший полюс», тобто бути активними, товариськими, імпульсивним з одного боку, а з іншого — пасивні, спокійні, тобто мають схильність до лабільності.

В результаті проведення методики «Опитувальник загального здоров'я» були отримані наступні результати:

1. Негативна емоційність (нейротизм)

– на високому та вище середнього рівнях було виявлено у 10 % (3 учнів із 30), це свідчить про нестабільність, невірноваженість нервово-психічних процесів, емоційну нестійкість, а також про лабільність вегетативної нервової системи, тому такі діти легко збуджуються, для них характерні мінливість настрою, чутливість, а також тривожність, недовірливість, повільність, нерішучість;

– середній рівень складає 57 % (17 учнів із 30), це вказує на стабільність, врівноваженість нервово-психічних процесів, емоційну стійкість, але для таких дітей характерна чутливість, а також ситуативна тривожність, недовірливість, можливо навіть нерішучість;

– рівень «нижче середнього» складає 24 %, що свідчить про те, що 7 учнів із 30 стабільні, врівноважені нервово-психічні процеси, емоційна стійкість, лабільність вегетативної нервової системи, для них характерна стійкість настрою, рішучість; «низький рівень» — не виявлено.

2. Задоволеність і психологічне благополуччя в сфері ділової активності — було виявлено:

- на високому рівні не виявлено жодного учня;
- на рівні «вище середнього» 3 % (тобто 1 учень із 30), це свідчить про те, що у них розвинене вміння керувати своєю мотиваційною сферою, активна позиція у житті, прагнення до все більш важливих цілей, відповідальність (доведення справ до кінця, добросовісність, надійність, вимогливість до себе), вміння освоюватися при зміні обставин, вміння коректувати діяльність відповідно до поточної ситуації та своїх потреб, виконання осмисленої та цікавої діяльності (що припускає наявність цілей і вміння бачити можливості для їх виконання, вміння підбирати для себе такі справи, які відповідають власним справжнім інтересам та потребам);
- середній рівень складає 84 % (тобто 25 учнів із 30), що говорить про те, що вміння керувати своєю мотиваційною сферою ще не достатньо розвинено, але наявна активна позиція у житті, прагнення до все більш важких цілей, відповідальність (доведення справ до кінця, добросовісність, надійність, вимогливість до себе), вміння освоюватися при зміні обставин, вміння коректувати діяльність відповідно до поточної ситуації та своїх потреб, вміння підбирати для себе такі справи, які відповідають власним справжнім інтересам та потребам;
- рівень «нижче середнього» складає 13 %, це свідчить про те, що у 4 учнів із 30 вміння керувати своєю мотиваційною сферою ще не достатньо розвинено, але наявна активна позиція у житті, прагнення до все більш важливих цілей, але без врахування своїх можливостей, не завжди доведення справ до кінця, але наявна добросовісність, надійність, вимогливість до себе, вміння коректувати діяльність відповідно до поточної ситуації та своїх потреб не завжди проявляється, а скоріше ситуативно, тобто у зв'язку з ситуацією; «низький рівень» — не виявлено.

3. Задоволеність і психологічне благополуччя в сфері міжособистісної активності було виявлено:

- на високому рівні 0 % (жодного учня);
- на рівні «вище середнього» 3 % (тобто 1 учень із 30), що говорить про те, що у них розвинена здатність взаємодіяти із соціумом, з іншими людьми, тобто соціальна активність, діяльне відношення людини до світу, що виражається єдністю особистого й колективного, суспільного і індивідуального, здатність людини бути джерелом власної активності і творчого відношення до суспільного буття, до життя інших людей, розуміння «потрібного, необхідного та можливого», а також здатність вибирати кращий варіант поведінки і докладання власних зусиль; впевненість у собі та власних силах; сформована система самоорганізації (насамперед, планування і самоконтроль), здатність отримувати задоволення тут і зараз, вміння розуміти та регулювати власні емоції і функціональні стани; переконання у наявності певних цінностей та смислів, що є більшими за власне Я, яким варто присвятити своє життя, позитивні і оптимістичні установки відносно життя;
- середній рівень складає 94 % (тобто 28 учнів із 30), це говорить про те, що здатність взаємодіяти із соціумом, з іншими людьми, тобто соціаль-

на активність, ще не достатньо розвинена, а знаходиться на стадії розвитку, але наявна здатність людини бути джерелом власної активності і творчого відношення до суспільного буття, до життя інших людей, недостатньо сформована система самоорганізації (насамперед, планування і самоконтроль), але є здатність отримувати задоволення тут і зараз та переконання у наявності певних цінностей та смислів, що є більшими за власне Я, яким варто присвятити своє життя; вміння розуміти та регулювати власні емоції і функціональні стани — ще не сформовано на достатньому рівні, але наявні позитивні і оптимістичні установки відносно життя;

– рівень «нижче середнього» складає 3 %, що свідчить про те, що у 1 учня із 30 здатність взаємодіяти із соціумом, з іншими людьми, тобто соціальна активність, ще не достатньо розвинена, а знаходиться на стадії розвитку, що стосується, також, здатності людини бути джерелом власної активності і творчого відношення до суспільного буття, до життя інших людей, не достатньо сформована система самоорганізації (насамперед, планування і самоконтроль), але є здатність отримувати задоволення тут і зараз та переконання у наявності певних цінностей та смислів, що є більшими за власне Я; вміння розуміти та регулювати власні емоції і функціональні стани — ще не сформовано на достатньому рівні;

– «низький рівень» — не виявлено.

В результаті проведення психодіагностичного дослідження, можна зробити висновок, що у більшості учнів ще не сформована зріла, «досягнута» ідентичність, тобто відчуття самоідентичності (власної визначеності та готовності до самореалізації) знаходиться в процесі формування. «Домінуючим» варіантом становлення ідентичності у групі є «дифузний» тип та «мораторій», що свідчить про те, що більшість досліджуваних не мають чітко сформованих цілей, цінностей і не прагнуть цього; у постановці життєвих завдань вони виявляють несамостійність, вагання, їм бракує бажання досягти певної чіткості, тож суб'єктна складова цього процесу не розвинута. Менш виражена: «передчасна» та «псевдопозитивна» ідентичність, що свідчить про те, що «особистість» учнів, ще не пережила кризи, життєві завдання скоріше за все запозичені.

Як ми бачимо, дослідження розвитку та формування ідентичності та її вплив на психічне здоров'я має велике значення для подальшого становлення і самоактуалізації особистості у нових соціальних умовах та набуття навичок самостійного життя і потребує подальшого дослідження в інших умовах навчання. Отримані результати попереднього дослідження можуть бути використані педагогами та психологами загальноосвітніх шкіл у профорієнтаційній, психокорекційній роботі з учнями старших класів.

Список літератури

1. Болтivecь С. Д. Психогієнічна позиція педагога у пропагуванні здорового способу життя / С. Д. Болтivecь. — Соціальна психологія. — 2007. — № 9. — С. 65–66.
2. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник для студ. психол. і педагог. спеціальностей / М. Й. Варій. — [2-ге видан., випр. і доп.]. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 968 с.

3. Зливков В. Проблеми соціальної самоідентифікації української еліти / В. Зливков // Соціальна психологія. — 2004. — № 6. — С. 3–16.
4. Завгородня О. В. Проблема психічного здоров'я: спроба теоретичного аналізу / О. В. Завгородня // Практична психологія та соціальна робота. — 2007. — № 1. — С. 55–60.
5. Карсканова С. В. Опитувальник «Шкали психологічного благополуччя» К. Ріфф: процес та результати адаптації / С. В. Карсканова // Практична психологія та соціальна робота. — 2011. — № 1. — С. 1–9.
6. Католик Г. В., Підсаднюк А. Л. Діти трудових емігрантів. Особливості особистісної ідентичності у підлітково-юнацькому віці / Г. В. Католик, А. Л. Підсаднюк // Практична психологія та соціальна робота. — 2006. — № 12. — С. 31–34.
7. Максименко С. Д., Кокун О. М. Теоретико-методологічні засади психологічного обґрунтування заходів пропагування серед молоді здорового способу життя / С. Д. Максименко, О. М. Кокун // Практична психологія та соціальна робота. — 2009. — № 8. — С. 59–63.
8. Максименко С. Д. Психологічні засади пропагування психогігієнічного виховання і здорового способу життя молоді / С. Д. Максименко // Практична психологія та соціальна робота. — 2008. — № 6. — С. 72–74.
9. Раджабова С. Вплив ідентифікації на формування глибинно-психологічного змісту психіки / С. Раджабова // Психологія і суспільство. — 2008. — № 2. — С. 153–156.
10. Хлівна О. М., Федотова Т. В. Здорова особистість в світлі гуманістичної моделі А. Маслоу та акмеологічного підходу / О. М. Хлівна, Т. В. Федотова // Практична психологія та соціальна робота. — 2005. — № 9. — С. 1–10.
11. Шнейдер Л. Б. Личностная, гендерная, профессиональная идентичность: теория и методы диагностики / Л. Б. Шнейдер. — М. : Московский психолого-социальный институт, 2007. — 128 с.
12. Малейчук Г. И. Идентичность как критерий психологического здоровья личности [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.b17.ru/article/752>, свободный. — Загл. с экрана.

С. П. Ревенко

преподаватель кафедры общей и социальной психологии
факультета психологии, истории и социологии,
ведущий специалист инспекции мониторинга качества образования
и психологической службы Херсонского государственного университета

ОСОБЕННОСТИ СТАНОВЛЕНИЯ ЗРЕЛОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ ЛИЧНОСТИ КАК НЕОБХОДИМОЕ УСЛОВИЕ ЕЁ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ

Резюме

В статье рассматривается становление и развитие идентичности, которое является важным условием для психического здоровья личности.

Ключевые слова: идентичность, личностная идентичность, гендерная идентичность, профессиональная идентичность, психическое здоровье, преждевременная идентичность, диффузная идентичность, достигнутая идентичность.

S. P. Revenko

Lecturer, Department of General and Social Psychology
Department of Psychology, History and Sociology
Senior Specialist Inspection Monitoring Educational Quality
and psychological services Kherson State University

**PECULIARITIES OF BECOMING MATURE IDENTITY
OF THE PERSON AS A CONDITION OF MENTAL HEALTH**

Summary

In this article we can see a formation and development of identity in early adolescence, which is an important prerequisite for mental health.

Key words: identity, personal identity, social identity, reached identity, moratorium, pre-term identity, diffusive identity, realized and unrealized identity.